

Predhodna objava/1.03

Božena Hostnik

OBNOVA DOMAČIJE ZAGAJ PRI PONIKVI 5

Ne zgodi se pogosto, da se konservatorju ponudi možnost na eni domačiji obnavljati več objektov, saj se ponavadi obnovi le najnujnejše, za ostalo pa zmanjka denarja. Na Zagajškovi domačiji, ki je eden od redkih še ohranjenih domačijskih ambientov, sem imela priložnost sodelovati pri obnovi dveh kulturnih spomenikov – kozolca in gospodarskega poslopja.

Obnova je potekala kot zgleden primer sodelovanja lastnika s stroko, ob pomoči primerne finančne vložitve. Žal je bila spomeniškovarstvena akcija, ki je uspešno potekala dve leti (1999–2000), v zaključni fazi prekinjena, saj je Ministrstvo za kulturo ni podprlo, njen zaključek pa je prestavljen v prihodnost. Kljub temu želim prikazati vzpodbudne rezultate, ki jih je spomeniškovarstvena akcija prinesla.

Zgodovinski razvoj domačije

Vas Zagaj pri Ponikvi obsega Spodnji in Zgornji Zagaj ter zaselek Pečice. Domačija leži na slemenih položnih pobočjih in na robu dolinskega dna, po katerem teče Zagajski potok. Velika Zagajškova gručasta domačija leži na slikoviti terasi nad železniško progo (Celje–Maribor). Sestavljajo jo: stanovanjska hiša, gospodarsko poslopje, kozolec, vodnjak in kapela. Lesen svinjak in čebelnjak ne stojita več.

Iz franciscejskega katastra leta 1825 je razvidno, da je na tem mestu v podobni razporeditvi objektov že obstajala domačija Zagajšek. Pisni viri segajo še dlje, saj je iz zgodovinskega zapisa iz urbarja leta 1586 razvidno, da so k Zagajšku pripadali obširni gozdovi, travniki, polja, ribniki in vinogradi.

2. junija 1846 je pripeljal mimo Šentjurja prvi vlak iz Maribora. Ko so Italijani gradili železnico mimo Ponikve, so z avtorizacijo večjega zaslužka (delo »na črno«) ob progi zgradili domačijo zemljiškemu posestniku Jožefu Marzidovšku. Poleg Zagajske domačije so v okolici zgradili še štiri večje kmečke hiše. Te so bile zidane izključno za bogatejši sloj ljudi. Iz njih so izhajali župani in bogati kmetje. Domačijo Zagajšek so skozi desetletja dedovali potomci J. Merziduška in kmetijska posest se ni drobila do leta 1962. Takrat je postala lastnica Pavla Marzidovšek, ki ni imela potomcev, zato je leta 1974 vso zemljo z gospodarskim poslopjem in kozolcem prodala Kmetijskemu kombinatu Šentjur pri Celju. Razen stanovanjske hiše in hišice za hlapca in deklo (zgrajene leta 1946, ki sta jo imela v dosmrtni uporabi) je vse postalo družbena last. Pavli je bil Kmetijski kombinat dolžan v zameno izplačevati skromno preživnino, tako da je nekdanja veleposestnica na stara leta životarila.

Do leta 1996 se je na domačiji menjalo kar nekaj lastnikov, dokler je ni kupila družina Dejanovič, ki jo zdaj obnavlja.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Celje sodeluje pri

Kozolec pred obnovo, avgust 1999, foto B. Hostnik, fototeka ZVNKD Celje.

Obnovljen kozolec, november 1999, foto B. Hostnik, fototeka ZVNKD Celje.

obnovi kozolca in gospodarskega poslopja, ki sta razglašena za kulturni spomenik (UL.RS. 99/7). Za kozolec in gospodarsko poslopje sta bila izdelana konservatorska programa, na osnovi katerih so potekala obnovitvena dela. Na stanovanjski hiši (ki predstavlja kulturno dediščino) potekajo obnovitvena dela brez sodelovanja strokovne službe, vendar z veliko mero lastnikovega občutka za dediščino.

Obnova kozolca

Zagajski kozolec je zasnovan kot dvojni vezani kozolec - toplar, ki je nastal leta 1873. Ima tri pare nosilnih stebrov, ki stojijo na kamnitih podstavkih. Tlorisne dimenzije so 26,40 x 9,50 metra. Krajni stebri in obe stranski fasadi sta zidani z opeko in ometani. V krajni fasade so vgrajene prezračevalne line z opečnimi mrežami in line z golobjaki. Z veliko spretnosti so izdelane podporne ročice, ki so že pravi umetniški dosežek in redkost. Kozolec je razdeljen na spodnji, srednji in zgornji prostor. Somerno dvokapna streha s čopi je krita z opečno kritino.

Kozolec je eden od viškov gradbene ustvarjalnosti tistega časa. Spada med arhitektonske posebnosti, še posebno zaradi neobičajne zasnove obeh stranskih fasad z zidanimi nosilnimi stebri. Izjemno vrednost mu dajeta bogato členjeni fasadi z izoblikovanimi opečnatimi mrežami ter izrezljani leseni detajli. Ker je nastal v okviru velike domačije, je pomemben tudi kot socialno opredeljen tip kozolca. Z njegovo pomočjo lahko tudi razberemo način gradnje, življenja in gospodarjenja v 19. stoletju.

Dela na obnovi kozolca so se pričela v marcu leta 1999. Salonitna kritina, ki je bila do tedaj na strehi, je bila nujno potrebna zamenjave. Na novo so bile nabite late za pokrivanje z opeko (stare so bile dotrajane) ter izdelani čopi, kakor je nekoč že bilo. Na ostrejšju je bilo

treba zamenjati približno deset odstotkov lesa. Na fasadi zidanega kozolca je bilo treba najprej narediti posnetek stanja, nato odbiti obstoječi omet ter očistiti celotno površino prahu in drobnih delcev ter sprati z vodo. Nato se je začel nanos fasadnega ometa na grobo

Obnovljen strop prislonjenega kozolca, september 2000, foto B. Hostnik, fototeka ZVNKD Celje.

Izdelava opečnih mrež, oktober 1999, foto B. Hostnik, fototeka ZVNKD Celje.

in fino. Ob tem so z opeko zazidali polkrožnico pri strehi vmesnega venca in obnovili opečne prezračevalne line. Lastnik je uspel kupiti novo opeko po vzoru stare. Okoli kozolca je bila izvedena drenaža s cevmi Midren, profila 100 mm.

Dela so potekala nemoteno. Manjši problem smo imeli le pri končni izvedbi fasadnega opleska. Po izjavi

lastnika naj bi daljni sorodnik nekdanje lastnice trdil, da so bili zidani stebri ornamentalno pobarvani. Narisal je celo skico in navedel podatke o barvah. Pred pričetkom del smo zelo detajlno sondirali nanose barvnih plasti. Njegova trditev se ni potrdila, tako da smo se odločili za barvni ton (rumeno oker), kakršen je bil zadnji nanos, ki se tudi najbolj ujema s celotno domačijo. Stene so finalno obdelali z apnenim premazom.

Načrtovana in najnujnejša obnovitvena dela na kozolcu so bila zaključena v oktobru leta 1999. Kozolec je prvi izmed domačijskih objektov, ki je že v rabi, saj ima lastnik v njem shranjeno strojno orodje.

V letu 2001 smo želeli zamenjati nekatere od lesenih (hrastovih) podpornih stebrov. Spodnji, odebeljeni deli podpornikov, ki stojijo na kamnih, so v slabem stanju – znotraj so prepereli. Poseg zamenjave bo zelo zahteven in tudi način izvedbe je vprašljiv, saj hrastovih dreves takšnih debelin skoraj ni več oziroma so zavarovana. Posega nismo izvedli, saj Ministrstvo za kulturo akcije ni odobrilo.

Obnova gospodarskega poslopja

V letu 2000 smo pričeli z obnovo gospodarskega poslopja. Nadstropno, podolžno, nepodkleteno gospodarsko poslopje je nastalo sredi 19. stoletja. Skoraj v celoti je grajeno iz kamna, le v manjšem delu, na strani, kjer stoji prislonjen kozolec, je grajeno v kladni konstrukciji hrastovih brun. Njegova posebnost so prezračevalne line z opečnimi mrežami, ki se nahajajo na zatrepni fasadi. Ostrešje ima konstrukcijo trapezastega povezja. Streha je somerno dvokapna, krita s salonitnimi ploščami. Prvotno je imela čope. Fasadni

Gospodarsko poslopje pred obnovo, september 1999, foto B. Hostnik, fototeka ZVNKD Celje.

Obnovljeno gospodarsko poslopje, oktober 2000, foto B. Hostnik, fototeka ZVNKD Celje.

omet je bil rumene barve, členjen z belimi okenskimi obrobami, mejnim zidcem ter sivim, na grobo ometanim coklom.

Obnovo smo načrtovali po stopnjah. V začetku smo obnovili strešno kritino ter zamenjali ves potreben les. Imeli smo srečo, saj imamo izvajalca, ki ima občutek za delo s spomenikom in res zamenja samo material, ki je nujno potreben, nadomesti pa ga z identičnim.

Za obnovo strešne kritine je bil na vrsti fasadni omet. Najprej je bilo treba odstraniti star omet, očistiti zidove ter nato nanašati novega. Popravili in rekonstruirali so tudi opečne prezračevalne line. Trudili smo se, da je bil barvni odtenek fasade na osnovi sondažnih raziskav enak staremu.

V letu 2001 smo nameravali obnoviti notranje prostore (ometi, tlakovanje, popravilo lesnih delov na kozolcu in gospodarskem poslopju), vendar Ministrstvo za kulturo akcije ni podprlo. Lastnik poskuša z lastnimi sredstvi dokončati obnovo gospodarskega poslopja ter urediti okolico. Načrtujemo, da bodo dela končana ob koncu leta 2002.

Lastnik želi gospodarsko poslopje nameniti konjereji. Celotna domačija naj bi bila namenjena za bivanje lastnikov, delno pa tudi turistični dejavnosti.

Upamo, da bo stanovanjska hiša kmalu obnovljena, saj bo potem tudi domačija zaživela. Zavedamo pa se, da bi bila obnova ob podpori Ministrstva za kulturo hitreje zaključena.

Viri in literatura:

HOSTNIK, Božena 2000: Konservatorski program za obnovo gospodarskega poslopja Zagaj pri Ponikvi 5. Arhiv ZVNKD Celje.

-- 1999: Konservatorski program za obnovo kozolca Zagaj pri Ponikvi 5. Arhiv ZVNKD Celje.

PISANEC, Maja 1995/96: Zagajska domačija. Seminarska naloga na FAGG.